

F. AUDOUZE și J.-C. COURTOIS, *Les épingles du Sud-Est de la France*, PBF, XIII, 1; editura C.H. Beck, München, 1970, 74 p. (incl. indici) și 30 planșe cu o hartă a descoperirilor.

De fapt lucrarea tratează doar acele din cinci departamente din SE-ul Franței: Drôme, Isère, Hautes-Alpes, Savoie și Haute-Savoie. Materialului din celelalte departamente provensele li va fi rezervat un volum aparte. Aici se publică 569 de ace, foarte multe plnă acum inedite. De remarcat că 460 de ace (aproximativ patru cincimi) provin din așezările lacustre ale bronzului final francez (respectiv Hallstattului timpuriu central-european). Puține piese s-au găsit în depozite (22); și mai puține (15) în morminte. Acele din bronzul timpuriu și mijlociu sînt relativ rar reprezentate. Este vizibilă o dezvoltare considerabilă, atât tipologică, cît și numerică, la sfîrșitul epocii bronzului și în Hallstatt-ul vechi.

Apărută în limba franceză, lucrarea se depărtează în multe privințe de la schema publicațiilor PBF. De asemenea, spre deosebire de lucrări similare, determinarea tipologică este tratată aici la un loc cu cea cronologică. Se fac puține considerații horologice. Dealtfel autorii definesc ei înșiși cartea ca „o lucrare de referință”, nu o monografie.

Pentru a evita anumite repetiții se dă în încheiere o privire succintă asupra inventarului stațiunilor lacustre în care s-au găsit ace. Cartea este însoțită, în afară de indici, de o listă bibliografică a principalelor lucrări consultate. Desenele au fost făcute, în marea lor majoritate, de autori. Sînt ilustrate numai puține complexe cu descoperiri „închise” și acelea exclusiv din ultima perioadă.

Desigur, la unele categorii de obiecte cu o largă răspîndire, cum sînt în cazul de față acele, nu sînt totdeauna posibile monografii zonale iar, cel puțin deocamdată, nici lucrări de ansamblu, care să trateze multe mii de piese de pe teritorii depărtate. O situație similară prezintă secerile, topoarele cu arpioare, culturile etc. Pentru început sînt necesare lucrări cu caracter de catalog, care să preceadă o monografie vastă, fapt de domeniul viitorului mai îndepărtat. Pe această linie a lucrărilor preliminare se înscrie și cartea aici prezentată.

A. Vulpe

LAJOS BALLA, TERÉZIA P. BUOCZ, ZOLTÁN KÁDÁR, ANDRÁS MÓCSY, TIHAMÉR SZENTLÉLEKY, *Die römischen Steindenkmäler von Savaria*, herausgegeben von András Mócsy und Tihamér Szentléleky, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 144 p., 191 pl. și trei hărți.

Ne aflăm în fața uneia din cele mai importante colecții de monumente de piatră din Pannonia. Volumul însumează, în afara cata-

logului propriu-zis, patru capitole, dintre care primele trei sînt o prezentare istorică a așezării, după cum urmează: I, T.P. Buocz

semnează prezentarea topografică (p. 15—18); II, viața socială și istoria Savariei de L. Balla (p. 19—36); III, Religia și viața religioasă de L. Balla, cu o contribuție a lui T. Szentlélek privind cultele egiptene (p. 37—45). În al IV-lea capitol (p. 46—78), Z. Kádár se ocupă de sculptură și arta tăierii pietrei, grupând monumentele cercetate în următoarele subcapitole: A) Statui, reliefuri și inscripții (p. 46—75), între care: 1. sculpturile din capitoliu; 2. statui votive și reliefuri; 3. reprezentări votive: portrete imperiale; 4. monumente funerare; 5. inscripții funerare; B) Căile cele mai importante ale evoluției sculpturii în Savaria (p. 75—78). Autorul încearcă să desprindă aici etapele și tipologia artei sculpturale în entitatea din Savaria, ajungând la concluzia că există două perioade de dezvoltare: o fază mai timpurie care ia sfârșit cu războaiele marcomanice și o fază târzie, considerată de la sfârșitul sec. II e. n. Prima începe, din punct de vedere al istoriei artei, cu stilul numit flavian și sfârșește cu acela din vremea lui Hadrian. Al doilea se

leagă de arta tîrzie antoniniană și a Severilor. În genere, conformarea la evoluția italică, posibilă prin situația economică-geografică și socială a Savariei, permite comparația cu evoluția din Italia însăși. Există o artă care imită produsele centrului, fără trăsături provinciale, iar autorul încearcă să așeze limite între aceasta și arta tipic provincială, cu trăsăturile ei locale sau generale pentru provincie.

Materialul cel mai bogat în forme îl oferă plastica funerară ornamentală și figurativă, fapt pentru care acest teren este mai favorabil nuanțării. La limita între secolele I și II autorul observă înflorirea maximă a artei sculpturale din Savaria, când se detașează și influența așa numitului baroc al Flavilor. Pentru a doua perioadă de dezvoltare numită mai sus, mai reprezentative sînt reliefurile din Iseum. Un catalog util și bine ilustrat se adaugă la această monografie alături de folosite pentru cei care studiază arta sculpturală din provinciile dunărene.

Al. Barnea

ERWIN KELLER, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern, München, 1971, 210 p., 57 pl.*

Lucrarea a apărut sub nr. 14, în colecția *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte*, îngrijită de prof. Joachim Werner, fiind al 8-lea volum din seria *Veröffentlichungen der Kommission zur Archäologischen Erforschung des Spätrömischen Raetien* ale Academiei bavareze de științe.

Cercetarea autorului se referă la *Raetia Secunda* și *Noricum*, între căderea limesului (259/260) și evenimentele de care se leagă sfârșitul stăpînirii romane din primii ani ai sec. V în Bavaria. Pe baza prezentării și a observațiilor topografice privind necropolele studiate, a căror amplasare arată că 26 din 48 se situează nemijlocit pe drumurile principale sau în imediata lor apropiere, autorul reface o serie de trasee de drumuri principale sau secundare, pornind tocmai de la dispunerea necropolelor. Materialul descoperit în

necropole (în majoritatea lor nesăpate integral) este grupat în trei mari categorii: 1. inventarul specific din mormintele de bărbați (p. 26—81); 2. inventarul specific din mormintele de femei (p. 81—113); 3. material arheologic independent de sex (p. 114—144). Din materialul arheologic prezentat minuțios și sistematic, remarcăm reluarea, în context general și local, a tipologiei și cronologiei fibulelor „cu capete de ceapă” (*Zwiebelknopffibeln*). Următorul mare capitol privește necropolele și mormintele „ca izvoare pentru istoria așezărilor și pentru cercetarea structurii populației” (p. 145). Se adaugă un capitol consacrat concluziilor generale asupra materialului arheologic și un rezumat privind concluziile istorice, în care autorul se oprește la trei faze de locuire romană tîrzie: 1. de la căderea limes-ului